

АРТЕМЕНКО

Геннадій Володимирович – член-кореспондент НАН України, завідувач відділу геології та геодинаміки докембрію Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України

ПОНОМАРЕНКО

Олександр Миколайович – академік НАН України, директор Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України

СТЕПАНЮК

Леонід Михайлович – член-кореспондент НАН України, завідувач відділу радіогеохронології Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України

Микола Петрович Щербак
(16.09.1924–18.01.2018)

«НАЙГОЛОВНІША ФОРМУЛА УСПІХУ – ЗНАННЯ, ЯК ПОВОДИТИСЯ З ЛЮДЬМИ»

До 100-річчя від дня народження
академіка НАН України М.П. Щербака

16 вересня цього року наукова громадськість відзначає 100-річчя від дня народження видатного українського вченого-геолога, фахівця в галузі стратиграфії, ізотопної геохронології, геохімії, геології та петрології докембрію, лауреата Державної премії УРСР (1981) та Державної премії України в галузі науки і техніки (1998), заслуженого діяча науки і техніки України (1995), академіка-секретаря Відділення геології, геохімії і геофізики АН УРСР (1976–1983), директора Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України (1977–2008), доктора геолого-мінералогічних наук (1972), професора (1988), академіка НАН України (1979) Миколи Петровича Щербака.

Микола Петрович Щербак народився 16 вересня 1924 р. у с. Савинка Паласівського району Волгоградської області. На його долю, як і на долю всього того покоління, випало багато випробувань – голод, війна, постійні переїзди. Народившись на Волзі, середню школу Микола Петрович закінчував у Кемеровській області, а вищу освіту здобув уже в Україні, в Донецькому індустріальному інституті, захистивши диплом у 1947 р.

Трудова діяльність молодого геолога розпочалася в Микитівській геологорозвідувальній партії тресту «Артемгеологія». Невдовзі він став старшим геологом у Північно-Східному геологічному управлінні Міністерства геології СРСР, потім очолював кілька геологорозвідувальних партій переважно в золоторудних районах Колими. Вісім років на крайній Півночі збагатили Миколу Петровича безцінним досвідом організації роботи, який надалі дуже знадобився молодому геологу-пошуковикові.

У 1955 р. Микола Петрович повернувся до України з твердим рішенням присвятити себе науковій роботі. Він вступив до аспірантури при Інституті геологічних наук АН УРСР і дуже хотів навчатися й працювати під керівництвом відомого геолога академіка Миколи Пантелеймоновича Семененка. Однак

Микола Щербак – випускник Донецького індустріального інституту, 1947 р.

Вчитель і учень: М.П. Семененко (справа) і М.П. Щербак (зліва)

потрапити до нього було непросто. Двом претендентам, одним з яких був М.П. Щербак, М.П. Семененко влаштував дуже непростий іспит на відслоненнях річки Тетерів, і Микола Петрович успішно його склав. У 1959 р., через рік після закінчення аспірантури, М.П. Щербак підготував і захистив кандидатську дисертацію на тему «Геологічна структура та мінералізація докембрію верхів'я р. Тетерів».

Працюючи в Інституті геологічних наук АН УРСР у відділі рудних родовищ, який очолював академік М.П. Семененко, Микола Петрович продовжив вивчення закономірностей розподілу рудної мінералізації у породах північно-західної частини Українського щита, відкрив новий для цього регіону тип корінної рідкісноземельної мінералізації.

У 1969 р. було організовано Інститут геохімії і фізики мінералів АН УРСР, і М.П. Щербак перейшов до новоствореної установи, в якій очолив відділ геохімії ізотопів і радіогеохронології. З великим ентузіазмом Микола Петрович почав розширювати колектив відділу, запросив відомих ізотопістів – Є.М. Барницького, який розвивав уран-свинцевий метод, В.Ю. Ветштейна та І.П. Лугову, які спеціалізувалися на визначенні стабільних ізотопів.

М.П. Щербак вважав, що для вирішення конкретних стратиграфічних завдань слід проводити радіологічні дослідження, разом з ізотопними методами потрібно ретельно вивчати геологію, мінералогію та петрографію гірських порід. Микола Петрович намагався охопити ізотопними дослідженнями породи всіх регіонів України, що дало новий потужний імпульс розвитку ізотопної геології в Україні.

У цей період М.П. Щербак працював над своєю докторською дисертацією «Петрологія і геохронологія докембрію західної частини Українського щита», яку успішно захистив у 1971 р. Після захисту він активно долучився до роботи над проблемою «Геохронологічна шкала УРСР», неодноразово виступав з доповідями на щорічних сесіях Комісії з визначення абсолютного віку геологічних формацій.

Згодом на базі очолюваного ним відділу геохімії ізотопів і радіогеохронології постала одна з найбільших ізотопно-геохронологічних лабораторій Радянського Союзу. В ній уперше у світовій практиці було впроваджено запропонований М.П. Щербаком калій-аргоновий метод визначення віку гірських порід і породотвірних мінералів, зокрема рогової обманки. В лабораторії розвивали також рубідій-стронцієвий та самарій-неодимовий методи, широко використовували уран-торій-свинцевий метод для акцесорних мінералів. Створення у відділі надчистої хімічної лабораторії дало змогу проводити дослідження з невеликою кількістю мінеральної речовини.

Науковий авторитет М.П. Щербака зростав, у 1976 р. його було обрано членом-кореспондентом АН УРСР за спеціальністю «геологія». Керівництво Академії оцінило плідну наукову

і науково-організаційну роботу Миколи Петровича, і того самого року він став академіком-секретарем Відділення геології, геохімії та геофізики. А в 1979 р. М.П. Щербак обрали академіком АН УРСР за спеціальністю «геохімія».

У 1977 р. академік Микола Пантелеймонович Семененко рекомендував свого учня М.П. Щербак як наступника на посаді директора Інституту геохімії та фізики мінералів АН УРСР. І відтоді понад 30 років Микола Петрович очолював цей відомий науковий центр. За ці роки під керівництвом М.П. Щербак Інститут пережив різні політичні часи. Були успіхи, розвиток, унікальні здобутки, але був і період боротьби за виживання. Під час фінансової скрути Микола Петрович докладав багато зусиль, щоб не втратити науковий потенціал, зберегти кваліфіковані кадри.

На початку 1990-х років особливо гостро постало питання розширення мінерально-сировинної бази самостійної Української держави. За ініціативою Миколи Петровича у 1993 р. відповідно до вимог часу відбулося перепрофілювання наукової діяльності Інституту. Було започатковано спеціальні тематичні дослідження з прогнозування в Україні родовищ золота, платиноїдів, рідкісних і рідкісноземельних елементів, а також з геохімії, мінералогії та практичного використання техногенних відходів. Інститут змінив свою назву на Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення, до якої додалося ім'я його засновника М.П. Семененка (Микола Пантелеймонович помер у 1996 р.).

Здійснивши ці організаційні зміни, М.П. Щербак сконцентрував наукову тематику Інституту на розв'язанні головних проблем — дослідженні еволюції ендегенних процесів у докембрії, вивченні перспектив рудоносності Українського щита, прогнозуванні екогеохімічної ситуації в Україні.

Микола Петрович був щиро захоплений наукою, написав багато статей, книжок. Коло його наукових інтересів було надзвичайно широким — від геохронології до золоторудної та алмазної тематики. Він вважав, що кратонічні ба-

М.П. Щербак — молодий директор Інституту, пройде-но половину життя, багато напрацьовано, опубліковано, а попереду нові відкриття і творчі досягнення

Робоча нарада. Зліва направо: М.П. Щербак, І.В. Матяш, К.Ю. Єсипчук

сейни раннього докембрію Північно-Західного та Приазовського мегаблоків є потенційними районами знаходження золота. М.П. Щербак був керівником та відповідальним виконавцем проекту «Розробка ефективної технології прогнозування кімберлітів та нетрадиційних потенційно алмазоносних глибинних порід у межах Українського щита по ореолах розсіювання їх індикаторних мінералів у теригенних комплексах», а також програми «Стратегічні мінеральні ресурси України». Два цикли робіт під його керівництвом: «Петрогенезис і геохронологія формацій Українського щита»

Миколі Петровичу Щербаку — 90. Ще більше додалося знань, ще ближче вчений наблизився до розгадки утворення ранньої кори Землі

і «Геохімія, стратиграфія, петрологія і рудоносність докембрію України» було відзначено Державними преміями в галузі науки і техніки, а в 1995 р. йому присвоєно звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

Як експерт Міжнародної комісії INTAS Микола Петрович багато зробив для підвищення авторитету української геологічної науки та зміцнення зв'язків з відомими науковими центрами світу. Він проводив активну міжнародну наукову діяльність, брав участь у всіх сесіях Міжнародного геологічного конгресу, підтримував активний зв'язок з академіями наук Словаччини, Угорщини, Німеччини. М.П. Щербак часто виступав з науковими доповідями у Швейцарії, Бельгії, Канаді, Індії, Франції, Японії, Великій Британії, США, Чехословаччині, Болгарії, Румунії, Угорщині, Монголії, Німеччині, Норвегії, Ірані. Він багато подорожував і відвідав найцікавіші виходи докембрію майже на всіх континентах.

Микола Петрович брав активну участь у роботі Карпато-Балканської геологічної асоціації, Комісії з ізотопної геохронології при АН СРСР, української секції Всесоюзної ради з геології докембрію, був головою докембрійської секції Національного стратиграфічного комітету України. У 2002 р. він був одним з організаторів міжнародного симпозіуму «Металогенія докембрійських щитів», який відбувся у Києві.

До Миколи Петровича часто приїжджали геологи-виробничники, з якими він постійно підтримував контакти, вчені з різних куточків країни. Він умів товаришувати, вибудовувати

тісні дружні стосунки з колегами, що, звісно, дуже допомагало в роботі. Особливо плідною була співпраця з О.В. Бібіковою, яка займалася вивченням найдавніших порід різних континентів і багато працювала в Україні. Завжди цікаво було послухати їхні дискусії, особливо щодо найдавніших порід. Микола Петрович постійно генерував нові ідеї і залучав до їх втілення своїх молодих учнів, не давав їм заспокоїтися на досягнутому.

Микола Петрович активно популяризував геологічні знання. Його перу належать кілька книжок і статей, присвячених науковій творчості видатного українського геохіміка Володимира Івановича Вернадського, науково-популярна брошура «Геологічний час і прогнозування корисних копалин».

Великою заслугою М.П. Щербака є створення ізотопно-геохронологічної школи в Україні. Він виховав багатьох кандидатів і докторів наук, одному з яких у 2008 р. передав свою справу — керівництво Інститутом геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України. І сьогодні його талановиті учні продовжують розвивати основні наукові ідеї свого вчителя.

На думку Миколи Петровича, кадри необхідно готувати ще зі студентської лави. Саме тому за ініціативою і під керівництвом професора М.П. Щербака в Інституті було організовано філію кафедри геологічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка з вивчення ізотопної геохімії і фізики мінералів, завдяки чому кілька десятків студентів-геологів щороку проходили спеціалізований курс навчання.

М.П. Щербак виконував також великий обсяг науково-організаційної роботи. Впродовж багатьох років він очолював вчену раду Інституту, спеціалізовану раду із захисту кандидатських і докторських дисертацій, від 1978 р. керував ранньодокембрійською секцією Міжвідомчого стратиграфічного комітету України, а також українською секцією Ради з геології докембрію при АН СРСР, а з 1994 р. — архейською комісією Національного стратиграфічного комітету України, у 1979–1991 рр. очо-

лював Комісію з ізотопної геохронології при АН СРСР. Він був головним редактором «Мінералогічного журналу», членом редколегії «Геологічного журналу» і журналу «Мінеральні ресурси України», науковим редактором численних монографій і наукових збірників.

Микола Петрович дуже любив свою сім'ю. У родинному колі він почувався затишно і комфортно, любив також побути наодинці з природою, попрацювати на землі, отримуючи від цього величезний енергетичний потенціал, який потім спрямовував на наукову діяльність.

Даровані йому майже 94 роки Микола Петрович прожив дуже активно і плідно, залишивши по собі велику наукову спадщину. Очолований ним Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН Укра-

їни і зараз залишається провідним центром геохронологічних досліджень в Україні та користується заслуженим авторитетом за кордоном. Учні Миколи Петровича гідно продовжують справу свого вчителя. Його колишні аспіранти, а тепер уже відомі вчені, відзначають як характерні риси свого вчителя його колосальну працьовитість, неординарність мислення, наукову інтуїцію, надзвичайну цілеспрямованість і зібраність. Сторіччя від дня народження академіка НАН України Миколи Петровича Щербака — це важлива нагода ще раз згадати про вченого і віддати шану його неоціненному внеску в науку. Життя і діяльність Миколи Петровича є яскравим прикладом відданості науці, прагнення до знань, що надихає нові покоління дослідників на великі відкриття.

Gennadiy V. Artemenko

M.P. Semenenko Institute of Geochemistry, Mineralogy and Ore Formation of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4528-6853>

Olexandr M. Ponomarenko

M.P. Semenenko Institute of Geochemistry, Mineralogy and Ore Formation of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5179-6091>

Leonid M. Stepanyuk

M.P. Semenenko Institute of Geochemistry, Mineralogy and Ore Formation of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5591-5169>

“THE MOST IMPORTANT FORMULA FOR SUCCESS IS KNOWING HOW TO DEAL WITH PEOPLE”

To the 100th anniversary of the birth of Academician of the NAS of Ukraine M.P. Shcherbak

On September 16 this year, the scientific community celebrates the 100th anniversary of the birth of the outstanding Ukrainian geologist, specialist in stratigraphy, isotope geochronology, geochemistry, geology and petrology of the Precambrian, Laureate of the State Prize of the Ukrainian SSR (1981) and the State Prize of Ukraine in Science and Technology (1998), Honored Worker of Science and Technology of Ukraine (1995), Academician-Secretary of the Department of Geology, Geochemistry and Geophysics of the Academy of Sciences of Ukrainian SSR (1976–1983), Director of the Semenenko Institute of Geochemistry, Mineralogy and Ore Formation, Doctor of Geological and Mineralogical Sciences (1972), Professor (1988), Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine (1979) Mykola P. Shcherbak.

Cite this article: Artemenko G.V., Ponomarenko O.M., Stepanyuk LM. “The most important formula for success is knowing how to deal with people” (to the 100th anniversary of the birth of Academician of the NAS of Ukraine M.P. Shcherbak). *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2024. (9): 87–91. <https://doi.org/10.15407/visn2024.09.087>